

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Dana Gu-
ričanová, Robert Hammel, Re-
náta Hlavatá, Ingrid Hrubaničo-
vá, Martin Chochol, Bronislava
Chocholová, Ján Kačala, Natália
Kolenčíková, Ľubor Králik, Jana
Levícká, Sibyla Mislovičová,
Slavomír Ondrejovič, Lucia Mol-
nár Šatinská, Iveta Vančová, Pa-
vol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Nekongruentná a čias-
točne kongruentná predikatívna syn-
tagma 129
- RAMŠÁKOVÁ, Anna: Apelatíva *strun-
ga, urva, urvisko* a *zarva* a ich odraz
v propriálnej lexike 143

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- KLIMENT, Ján – HRABOVSKÝ, Mi-
chal – VANČOVÁ, Iveta: Nové a re-
vidované slovenské mená dovážaných,
zavlečených, pestovaných a ďalších
na Slovensku známych cudzokrajných
cievnatých rastlín. 2. Druhy rodov za-
čínajúcich sa písmenom D – F 154
- BAČOVÁ, Mária: Latinsko-slovensko-
česko-rusko-bieloruský slovník ofi-
ciálnych názvov liečivých rastlín. 6. časť
(P – R) 164

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Pomenovania svätójánskej mušky v slo-
venských nárečiach. E. Dvornická .. 172

ROZLIČNOSTI

- Môžeme si predplatiť službu, ktorá je
zadarmo? D. Nemcová 181

SPRÁVY A POSUDKY

- Kodifikácia v Pravidlách slovenského
pravopisu (1931 – 2013). P. Žigo 185

SPYTOVALI STE SA

Budeme cestovať *za lacno*? J. Pálení-
ková 190

Z WEBOVEJ PORADNE

Skloňovanie slova *router* 192

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 56, 2022, č. 3 (24. 6. 2022). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,50 €, jednotlivé čísla 1,50 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej
akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2022

Cena 1,50 €

Apelatíva strunga, urva, urvisko a zarva a ich odraz v propriálnej lexike

ANNA RAMŠÁKOVÁ

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, v. v. i.

Aj medzi jazykovedcami sa nájdu jednotlivci s názorom, že o karpaticizmoch¹ bolo už všetko napísané. Veríme, že po dvoch našich príspevkoch (porov. Ramšáková, 2020a, 2020b) o výrazoch *beskyd*, *grapa*, *kýčera* a *sihla* nielen v kontexte ich apelatívnych významov sme aj lingvistov/lingvistky presvedčili o opaku. Uvedené lexémy ako súčasť súčasnej slovnej zásoby slovenčiny sú prevažne na jej okraji, často doložené iba v dialektoch. V Slovníku súčasného slovenského jazyka (A – G, 2006; H – L, 2011; ďalej SSSJ) maskulínium *beskyd* síce nie je, ale ako zemepisný názov v tvare feminína *Beskydy* áno; slovo *grapa* „neúrodná kamenistá roľa, obyčajne na svahu“ je kvalifikované ako regionalizmus; lexémy *kýčera*, *kýčer* „horský pasienok, hoľa“ majú uvedenú funkčnú charakteristiku zastaraných výrazov; apelatívum *sihla* „mladý, slabo vyvinutý ihličnatý porast na lúke al. lúka s mladým ihličnatým porastom“ je doložené v Slovníku slovenského jazyka (IV. zv., 1964; ďalej SSJ) a v Historickom slovníku slovenského jazyka (V. zv., 2000; ďalej HSSJ).

Nasledujúci jazykový exkurz do onomastickej problematiky prináša analýzu ďalších tých foriem slovenského jazyka, ktoré poskytujú zaujímavé poznatky nielen v oblasti vlastných mien – anojkoným² (terénnych názvov; ďalej TN), ale, ako sme už naznačili, aj z oblasti apelatív s periférnejším postavením. Ide o skupinu karpatských slov³, osobitne skúmaných v niekoľkozväzkovom diele Celokarpatský dialektologický atlas (1988 – 2003; ďalej

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0019/20 Lexika slovenských terénnych názvov.

¹ Komplex slov a podobností v lexikálno-sémantickej rovine rozličného pôvodu, ktoré sa formovali a ktoré sú charakteristické pre väčšinu jazykov a nárečí karpatského areálu. V prevažnej väčšine ide o výrazy pomenúvajúce špeciálne reálie.

² Anojkonýmá sú názvy neživých prírodných objektov a javov a tých človekom vytvorených objektov na Zemi, ktoré nie sú určené na bývanie a v krajine sú pevne fixované (Svoboda a kol., 1973, s. 62; 1983, s. 107; pozri aj Valentová, 2018, s. 15 – 16).

³ Ale aj všetkých lexikálnych dubliet slovenskej i cudzojazyčnej lexiky.

CKDA), vo výstupe medzinárodného projektu skúmajúceho jazyky, resp. nárečia ovplyvnené valašskou kolonizáciou, resp. pastierskym spôsobom života a salašníctvom.

Slovo *strunga* nachádzame v kodifikačných príručkách – v Krátkom slovníku slovenského jazyka z roku 2003 (ďalej KSSJ) a v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 2013. V SSJ (IV. zv., s. 308) máme doložený význam „menšie ohradené miesto pri košari, kde sa doja ovce (obyč. pod strieškou)“. Spojitosť s daným významom bez dôvetku („obyč. pod strieškou“) nachádzame aj v KSSJ. V HSSJ (V. zv., s. 526) *gako sa luki kosjewagu, y z panskeg y z groffškeg strani, na strungi, kolibu a honelnicu* (Belá 1779) sa navyše dokladá antroponymum⁴ *Lucas Strunga* (vo Valaskej 1663) a ponúka pohľad na lexému z diachrónneho hľadiska – tak ako aj o niečo starší písomne doložený údaj *Do strunği owce hoňit, naháňat* (Bernolák, 1825).

Lexéma *strunga* z rum. *strungă* nejasného pôvodu je na slovenskom území doložená od 17. stor. ako výraz balkánskej pastierskej kultúry (Králík, 2015, s. 562; Machek, 1968, s. 584; Crânjălă, 1938, s. 387 – 389), fungovala tiež oddávna na území Zakarpatskej Ukrajiny (Podkarpatskej Rusi; Crânjălă, tamže, s. 387). Význam „prúchody pro ovce v košare“ (Miklosich, 1886) bol známy v slovenčine a na Valašsku – tu sa významový obsah rozširuje o „vrátka do košary“ (Válek, 1910; Crânjălă, tamže, s. 387). Podľa Bartoša (1906, s. 407) moravské nárečia poznajú „bránka, líska“. Príslušné heslo s podobnou definíciou významu „dvířka, líska, branka, přehrada (v košari)“ doloženou v slovenských a v moravských nárečiach uviedli Kálalovci (1923, s. 653). Na územiach Tešínska a Podhalia poznajú význam „otwór w tem ogrodzeniu, który zapędzają owce do dojenia“, i keď sa pojem v prvom rade viaže na označenie reálie „ogrodzenie do dojenia owiec w górach“ (Malinowski, 1892; Crânjălă, tamže, s. 387). V poľských nárečiach na prelome 19. a 20. storočia mala lexéma *strąga* tri významy: „1. koszar na owce, 2. miejsce zagrodzone do dojenia owiec, 3. bok koszara z powycinaniami oknami na przepuszczenie owiec przy dojeniu“ (Słownik języka polskiego, 1907, s. 243). Na celkovú jazykovú situáciu podoby *strunga* v kontexte jej

⁴ Antroponymum je vlastné meno jednotlivého človeka alebo skupiny ľudí; osobné meno (vlastné meno jednotlivého človeka) alebo individuálne antroponymum a skupinové meno, alebo skupinové antroponymum (vlastné meno skupiny ľudí, ktorí tvoria určité spoločenstvo) (Svoboda a kol., 1973, s. 31, 32, 43; 1983, s. 82, 83, 89; podrobnejšie Valentová, 2021, s. 269 – 276).

relatívne absolútneho výskytu (existencie) reflektuje až CKDA; i keď existuje o niečo starší prvý regionálny Atlas jazykowy polskiego Podkarpacia (1934; venoval sa prevažne výskumu lexiky s ohľadom na jej výskyt v poľských, českých lašských, slovenských pomedzných a goralských a lemkovských nárečiach; Wstęp, 1934, s. 29 – 40, 71 – 72), v ktorom nájdeme aj danú lexému (otázka číslo 151; tamže, s. 45, 57; Atlas, mapa číslo 167).

Podľa slovenskej verzie dotazníka pre CKDA sa slovo *strunga* v slovenskom jazykovom prostredí (v priestore karpatského oblúka sa rozšírilo aj do nehornatých území) zisťovalo v štyroch možných predpokladaných (najrozšírenejších) významoch (ak explorátor zistil nový význam, musel ho do dotazníka dopísať): 1. „úzky priechod, cez ktorý sa ženú ovce na dojenie“; 2. „ohrada, kde doja ovce“; 3. „rozoberateľná časť ohrady zo žrdí“; 4. „štrbina medzi zubami“ (porovnaj slovenskú verziu Dotazníka pre CKDA, 1978/79, otázku č. 50, deponovanú v archíve dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i. /ďalej JÚĽŠ SAV/). Dotazníkový výskum potvrdil výskyt troch skutočne existujúcich významov: prvý bol zaznamenaný vo väčšine skúmaných slovenských bodov (v 14 obciach z 24⁵; druhý v štyroch skúmaných lokalitách⁶ a štvrtý význam bol potvrdený v troch obciach⁷ (CKDA, 1, 1989, mapa 31).

Ako sme v úvode naznačili, sledované apelatívum našlo svoje funkčné využitie v propriálnej vrstve lexikálneho systému slovenčiny. Na jednej strane ide o výskyt antroponyma *Strunga* (so 49 výskytmi⁸; Ďurčo a kol., 1998) a na druhej strane, a nemožno povedať, že s veľmi pestrými formálnymi modifikáciami, v slovenskej toponymii funguje súbor anojkoným.

⁵ Význam bol doložený v týchto obciach: Horná Súča (o. Trenčín), Žemberovce (o. Levice), Sklabaňa (o. Martin), Zázrivá (o. Dolný Kubín), Priechod (o. Banská Bystrica), Brezovica (o. Dolný Kubín), Mýto pod Ďumbierom (o. Banská Bystrica), Východná (o. Liptovský Mikuláš), Vikartovce (o. Poprad), Teplička (o. Spišská Nová Ves), Plaveč (o. Stará Ľubovňa), Bajerovce (o. Prešov), Zborov (o. Bardejov), Veľká Poľana (o. Humenné).

⁶ Lokality Horná Súča, Rudno nad Hronom (o. Žiar nad Hronom), Ľuboreč (o. Lučenec), Vikartovce.

⁷ V obciach Becherov (o. Bardejov), Mestisko (o. Svidník) a Belá nad Cirochou (o. Humenné).

⁸ Z toho osem výskytov v Bardejove, sedem v Malackách a Bratislave-Novom Meste, päť v Cinobani a Poltári (o. Lučenec), tri vo Fíľakove (o. Lučenec), dva v Poprade, Slovenskej Ľupči (o. Banská Bystrica), vo Veľkom Krtiši, Zvolene. Po jednom výskyte v Lieskovci (o. Zvolen), Ožďanoch (o. Rimavská Sobota), Považskej Teplej (o. Považská Bystrica), Rybároch (o. Zvolen), Utekáči (o. Lučenec), Prši, v Modrom Kameni (o. Veľký Krtíš).

Materiálové východisko kartotéky TN oddelenia dejín slovenčiny, etymológie a onomastiky JÚLEŠ SAV (ďalej KTN) potvrdzuje apelatívum *strunga* ako motivačný činiteľ proprii (TN) predovšetkým z okresov Banská Bystrica a Liptovský Mikuláš. Ide takmer výlučne o jednoslovné názvy. Ani súbor štandardizovaných TN, ktoré sú uverejnené na stránke Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky⁹ (ďalej ÚGKK SR), uvedenú skutočnosť nemení.

Prevažujú priame jednočlenné nederivované TN bez odvodzovacej prípony či predpony so špecifickým príznakom miesta, ktoré vznikli prostou proprializáciou¹⁰. Jednoslovná nominatívna singulárová podoba TN *Strunga* označuje pole v Hronseku (o. Banská Bystrica) a les v Hriňovej (o. Zvolen).

V KTN máme doklady na „miesto v Detve (o. Zvolen)“; na „vrch s nadmorskou výškou 1 340 m v oblasti detvianskej Poľany“; doklad na „zalesnený vrch na kaldere Poľany v Slovenskom rudohorí“ či „miesto pod hrebeňom Poľany“. V tomto prípade nie je ťažké lokalizovať daný objekt (a myslíme si, že vo všetkých prípadoch ide o jeden objekt) aj bez údajov o názve obce.¹¹ Podľa Základnej mapy ZBGIS¹² sa v rámci katastrálneho územia obce Hriňová nachádza iba les *Strunga*. Vrch s uvedenou nadmorskou výškou, resp. zalesnený vrch už nie. Preto sa nazdávame, že v skutočnosti by mohlo ísť o les *Strunga* v Hriňovej na vrchu, ktorý v súčasnosti už zrejme nie je prvotne vnímaný ako vrch vzhľadom na mieru svojej zalesnenosti.

⁹ Dostupné na <http://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/> [cit. 10. 12. 2021] alebo na https://www.geoportal.sk/sk/zbgis_smd/na-stiahnutie/ vo formáte CSV, prípadne na Mapovom klientovi ZBGIS <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis-c/TJ5o6> [cit. 21. 12. 2021].

¹⁰ Všeobecné podstatné meno *strunga* nadobudlo funkciu vlastného mena *Strunga*, čiže sa daný objekt individualizoval (porov. Majtán, 1973, s. 147 – 149; 1996, s. 19 – 21).

¹¹ V skutočnosti sa v KTN nachádza nemalé množstvo dokladov s neúplnými údajmi. Z časového hľadiska je preto pre autorky digitálneho výkladového a dokladového slovníka (slovenskej a do slovenčiny adaptovanej inojazyčnej apelatívnej a propriálnej lexiky, ktorá sa vyskytuje v terénnych názvoch z územia Slovenska) Lexika slovenských terénnych názvov (dostupné na <https://lstn.juls.savba.sk/>) náročnejšie spracovať jednotlivé heslá, pretože musia zisťovať a overovať aj presnú lokalizáciu toho-ktorého objektu.

¹² Mapový klient ZBGIS je webová aplikácia, ktorá slúži na interaktívnu prácu s údajmi ZBGIS, katastra nehnuteľnosti, zobrazovanie, vyhľadávanie a analýzu priestorových údajov, a je dostupná na <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa?bm=zbgis&z=8&c=19.530000,48.800000&pos=48.800000,19.530000,8> [cit. 10. 12. 2021].

Napokon máme doložený názov jaskyne (speleonimum) *Strunga* „na trase sedlo pod Kúpeľom – Poludnica, Nízke Tatry – západ“. Ide o údaj z Turistického sprievodcu ČSSR s určením čísla strany (152) bez udania roku vydania. Speleonimum nie je medzi štandardizovanými názvami (porov. pozn. č. 9) prístupnými na stránke ÚGKK SR. Názov jaskyne *Strunga* v Národnej databáze jaskýň¹³ je *Poludnica 4 (Strunga)* v katastri obce Závažná Poruba v okrese Liptovský Mikuláš¹⁴ (porov. Archívny fond NDJ 962 jaskyňa *Poludnica 4 /Strunga/*).

Jednoslovná nominatívna plurálová podoba *Strungy* funguje v okrese Banská Bystrica ako vlastné meno lúky a pasienka vo Vaľkovni a miesta v Šumiaci (o. Brezno), vrchu v Párnici (o. Dolný Kubín), brala v Terchovej (o. Žilina). Podľa údajov na lístku označuje tiež dolinu „ako bočnú dolinu Kôprovej doliny“. A keďže Kôprová dolina sa vyskytuje v obci Vysoké Tatry (o. Poprad), vieme dolinu *Strungy* presne lokalizovať.

V KTN sú aj dva predložkové názvy (pomenúvajú objekt vzhľadom na polohu ku konkrétnej strunge) *Nad strungou* (les v Liptovskej Štiavnici, o. Liptovský Mikuláš) a *Za strungou* (pole vo Veľkých Uherciach, o. Topoľčany). Predponový univerbizovaný názov *Podstrunga* sa vyskytuje ako „názov doliny v Nízkych Tatrách, východ, odbočka doliny Dikula“. Po nevyhnutných zisťovaniach, kde sa objekt nachádza, vieme určiť, že ide o les vo Východnej (o. Liptovský Mikuláš). Ten však máme doložený pod názvom *Podstrungy*, ktorý je zároveň štandardizovaným TN pre daný objekt (pozri <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/c/TJ5o6/sk/geograficke-nazvy/detail/zbgis/79/769538?pos=48.931474,20.045213,15>; porov. pozn. č. 9).

V KTN je doložené vzťahové adjektívum so sufixom *-ový (strungový)*, ktoré sa vyskytuje aj v TN: v dvojčlennom názve *Strungový potok* (dolina v Šútove, o. Martin) a v substantivizovaných vzťahových adjektívach *Strungová* (novozalesnená pastva a dolina v Čiernom Balogu, o. Banská Bystrica, v názvosloví už ako les); *Strungová* (dolina vo Východnej, o. Liptovský Mikuláš; ako sme už uviedli, tento štandardizovaný názov má svoj variant *Podstrunga*),

¹³ Vyčerpávajúcu odpoveď nám poskytla RNDr. Dagmar Lepišová, pracovníčka jaskyniarskeho oddelenia Národnej databázy jaskýň Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši.

¹⁴ Podľa D. Lepišovej ide o vrchol Poludnice 14 metrov juhozápadne od „Skalnej brány“ pod juhozápadnou stenou hrebeňa medzi kótami 1548,5 a 1462,4. Má dva vchody (hlavný a druhý vchod je dva metre od východného vchodu), nadmorskú výšku 1 476 metrov a dĺžka jaskyne je 12 metrov.

Strungové (predtým *Strungovo*, mohlo by ísť o substantivizované posesívne adjektívum, pomenúva vrch v Čiernom Balogu, o. Banská Bystrica). Podoby s topoformantmi *-ova*, *-ove*, *-ovo* mohli vzniknúť aj od osobného mena (priezviska, prípadne prezývky) *Strunga*. Ak sa substantivizovali, štandardizujú sa s dlhými príponami *-ová*, *-ové* podľa vzoru vzťahových adjektív.

Do príslušného slovtvorného hniezda môžeme zaradiť prídavné meno končiace sa na *-astý* (*strungastý*), ktoré funguje vo význame „svižný, ľahko a rýchlo sa pohybujúci, živý, vrtký, pružný“ (SSJ, IV. zv., 1964, s. 308; Synonymický slovník slovenčiny, 2004).

V slovenských TN sú doložené ešte dve adjektívne podoby, ktoré vznikli v staršom období slovenčiny. Slová *strundžený*, *strundžanicky* ukazujú na niekdajšiu staršiu alternáciu *g : ž* (v našom prepise grafému *ž* uvádzame ako zložku *dž*; pozn. autorky), čiže fungovanie *g* v substantíve *strunga* a jeho striedanie (alternáciu) konsonantom *dž*. To znamená, že tieto prídavné mená zrejme vznikli v čase, keď na danom území táto alternácia bola ešte živá.

Prídavné mená *strundžený* a *strundžanicky* sa premietli do názvov, ktoré fungujú v okrese Banská Bystrica: v obci Val'kovňa je doložené hydronymum *Strundžanický potok* a les a vrch *Strundžaník*. V obci Sihla je to názov *Strundžené* (nárečovo *Strundženô*; Krško, 2008, s. 224), ktoré pomenúva miestnu horáreň a les. V katastri obce tiež pramení a ústi *Strundženov potok* (so zaznamenanými podobami názvu *Strundženou potok*, *Strunčenou potok*, *Strunčenou*; tamže).

Na porovnanie uvádzame toponymiu, ktorú uviedol Cránjalä (1938, s. 387) z Valašska: *Na Strunčiskách* (Solanec), *Strunžisko* (na Karloviciach) vo význame „košarisko“, na Podhalí v Tatrách dolina *Strążyska* „miejsce gdzie się znajdują strągi“.

Keď si predstavíme územný výskyt skúmaných apelatívnych významov výrazu *strunga* (na základe údajov CKDA) a jeho premietnutie do TN na slovenskom území, ukazuje sa, že apelatívum sa vyskytuje na území s hranicou, ktorú tvorí vzdušná čiara od Trenčína priečne slovenským územím smerom na východ, výnimku by predstavovalo fungovanie všeobecného mena v Leviciach; TN sa vyskytujú výlučne na území stredného Slovenska v okresoch Žilina, Dolný Kubín, Martin, Liptovský Mikuláš, Banská Bystrica, Zvolen; osíhotene v okresoch Topoľčany a Poprad. Ide približne o rovnaké územie s výnimkou proprií doložených v okresoch Topoľčany

a Poprad a apelatíva v obci Levice. Nehovoriac o výskyte samotného priezviska *Strunga*, ktorý závisí aj od celkom iných objektívnych okolností súvisiacich napr. s migráciou obyvateľstva.

Druhým zaujímavým slovtvorným základom je báza *u-rv-*, ktorá je v apelatívnej substantívnej zložke slovenskej lexiky veľmi skromne zastúpená. Neutrum *urvisko* a femininum *urva* s významom „úžľabina, roklina“ je z elektronicky dostupných slovenských slovníkov iba v SSJ (IV. zv., 1964, s. 700). Pomerne zaujímavou skutočnosťou je to, že HSSJ VI nedokladá ani jedno z týchto slov, Kálalovci (1923, s. 748) ich uvádzajú na označenie jednej reálie „urvaná, utržená skála“. Králik (2015), Machek (1968) a Crânjală (1938) výrazy nezaznamenávajú, ale v Slovníku języka polskiego (1919, s. 353, 354) sú doložené: *Urwa*, *Urwisko* „miejsce, skąd ś. ziemia urwała, przerwa, przepaść“, 2. *zalebki*, *bitwa*, *targnienie ś.*, *szarpanina*, *mocowanie ś.*, 3. *oszust*, *człowiek lubiący cyganić*“.

V súvislosti s príslušným slovným základom je tiež obohatením, aj keď skromná, ale vzácna frazeológia doložená v lašských nárečiach z konca 19. storočia: *na urvu* „na spěch, na uchýtku“, *urvo bylo na urvo* „na honem, bez dlouhých příprav“ (Bartoš; 1906, s. 466).

Ďalšou tvarotvornou modifikáciou koreňovej morfémy *rv-* je forma *zarv-* s deverbatívnym substantívom *zarva*, ktoré dokladá vo svojom slovníku Bartoš (1906, s. 529), pričom sa odvoláva na údaj v Česko-německom slovníku zvláště grammaticko-fraseologickom (Kott, 1887) z území Ostravska.

Lexéma *urva* sa na slovenskom území skúmala v troch predpokladaných významoch: 1. úšust; 2. priepať; 3. zosunutá zem z vrchu (porov. slovenskú verziu Dotazníka pre Celokarpatský dialektologický atlas, 1978/79, otázku č. 749). Podľa publikovaných údajov CKDA prvý význam bol zaznamenaný vo Vikartovciach (o. Poprad); v tomto význame sa lexéma najhojnejšie využívala v Poľsku a v Bulharsku (CKDA, 7, 2003, mapa 48). Podľa archívnych záznamov (pozri vypísaný dotazník zo Staškova deponovaný v archíve dialektologického oddelenia JÚLEŠ SAV) bol tretí význam výrazu *urva* zaznamenaný aj v Staškove (o. Čadca) na Kysuciach. Výraz *urva* máme doložený v slovenskej antroponymii priezviskom *Urva* (Ďurčo a kol., 1998)¹⁵.

¹⁵ Priezvisko *Urva* má najväčší počet doložených výskytov z Gemera (26 z celkových 33 výskytov), ale vyskytuje sa aj v okresoch Košice (3), Banská Bystrica (2), Liptovský Mikuláš (1) a Bratislava (1).

Aj výraz *zarva* sa skúmal na slovenskom území na označenie troch reálií: 1. úšust, priepasť; 2. sutina skál; 3. zosunutá zem z vrchu (porov. slovenskú verziu Dotazníka pre CKDA, 1978/79, otázku č. 748), ale zaznamenaný bol druhý význam na východnom Slovensku vo Veľkej Poľane (dnes súčasť obce Stakčín, o. Snina) a tretí význam v Staškove (o. Čadca); v rámci karpatského oblúka forma *zarva* má najrozsiahlejší výskyt na území Ukrajiny.

V slovenskej toponymii nie je doložená základná nominatívna podoba apelatívnych podôb *urva* a *zarva*. Hojne je však zastúpený derivát *urvisko*. Podľa dokladov v KTN funguje singulárová nominatívna podoba *Urvisko*¹⁶ (označuje pole v dnes už zatopenej Harvelke, o. Čadca; pole vo Vlkovciach, o. Poprad; pasienok vo Veľkej Frankovej, o. Poprad; pole a les v Cabove, o. Vranov nad Topľou; les v Pohorelej, o. Banská Bystrica) a plurálová forma *Urviská* (pomenúva miesto, svah odtrhnutý vodou v Dlhej nad Kysucou, o. Čadca).

Ďalším z derivátov základu *u-rv-* je forma *Urvišník* (pomenúva horu v Revišnom, o. Dolný Kubín).

Napokon v slovenskej toponymii je doložený jeden dvojslovný názov so zhodou (so zhodným atribútom) *Žadné urviská* (označuje les v Osturni, o. Poprad) a dva predložkové názvy *Pod urviskom* (les v Bijacovciach, o. Spišská Nová Ves) a *Na urviská* (miesto vo Vyšnom Slavkove, o. Spišská Nová Ves).

Podľa publikovaných údajov CKDA a archívnych záznamov (dialektologického oddelenia JÚLEŠ SAV) apelatívum *urva* a *zarva* boli zaznamenané v Staškove (o. Čadca), prvé z nich aj v okresoch Poprad a Snina. Na základe TN vychádzajúcich z výrazu *urvisko* by sme mohli predpokladať výskyt lexémy v nárečiach v okresoch Poprad, Prešov, Spišská Nová Ves a Čadca. Po jednom výskyte máme z okresov Vranov nad Topľou a Dolný Kubín. Za výnimku (s ohľadom na územný regionálny výskyt výrazu) by sme azda mohli považovať obec Pohorelá v okrese Banská Bystrica vzhľadom na to, že nárečové výskumy tu potvrdili kysucký pôvod miestneho

¹⁶ Ako príznaková sa môže javiť prípona *-isko* v derivovanom názve *Urvisko*, ale daný sufix v TN nemožno hodnotiť ako príponu zveličených slov. Podľa M. Majtána (1979, s. 299) v slovenskej toponymii TN typu *Brisko* (*Uhlisko*, *Konopisko*, *Brvnisko*; pozri aj Majtán, 1996, s. 124 – 126) označujú miesto, kde sa vyskytovala istá reália, resp. sa uskutočňovala nejaká činnosť, príp. sa niečo pestovalo. V prípade anojkonyma *Urvisko* by teda malo ísť o miesto s úšustom alebo o priepasť, sutinu skál či zosunutú zem z vrchu, príp. o miesto, kde došlo k zosunu zeme.

nárečia. Preto je viac ako pravdepodobné, že nielen proprium *Urvisko*, ale prirodzene i samotné apelatívum *urvisko* si priniesli niekdajší starousadlíci Pohorelej na územie banskobystrického kraja práve zo severu – z kysuckého regiónu.

Adjektívne deriváty slovného základu *u-rv-* (z verba *urvať* „utrhnúť“) máme doložené v TN *Urvane role* (denotátom je pole v Ochodnici, o. Čadca), *Urvano skala* (pomenúva les v Ždiari, o. Poprad) a predložkový TN *Za urvanou skalou* (les v Sedliciach, o. Prešov).

Modifikáciou slovesa *vrvať* „vyrvat“ vzniklo anojkonymum, ktoré je doložené v podobe *Vrvano skala* (vŕšok, Javorina, o. Poprad). Vzhľadom na lokalitu s výskytom goralského nárečia tu možno predpokladať, že skutočná podoba TN je *Výrvano skala* (zapisovatelia laici totiž v pozícii výskytu hlásky *y* veľmi často nenapísali žiadnu grafému).

Skromný, ale zároveň obohacujúci je pohľad na apelatíva *strunga*, *zarva*, *urva*, *urvisko* a ich premietnutie/nepremietnutie do propriálnej sféry slovenskej slovnej zásoby. Potvrzuje sa, že vlastné mená predstavujú akoby druhú, od všeobecných podstatných mien závislú „misku jednej váhy“. Nemožno však tvrdiť, že pri hodnotení jedného propria má rovnakú „váhu“ aj jeho apelatívny „protiklad“. Priamočiaro povedané, ukazuje sa, že rozptyl výskytu toho-ktorého vlastného mena je často rozsiahlejší ako územie fungovania daného apelatíva, ktoré bolo východiskom (podnetom) na vznik propria. Preto by sa mala venovať zvýšená pozornosť aj poznaniu (v konečnom dôsledku výskumu a fungovaniu) propriálnej vrstvy slovenskej slovnej zásoby. Aj slovenské terénne názvy výrazne odrážajú nielen kultúrnu a jazykovú históriu slovenského územia.

LITERATÚRA

Archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Archívny fond NDJ 962 jaskyňa Poludnica 4 (Strunga). Liptovský Mikuláš: Jaskyniarske oddelenie Národnej databázy jaskýň Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši.

BARTOŠ, František: Dialektický slovník moravský. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1906. 566 s. Dostupné na <https://archive.org/details/dialektickslov00bartuoft/page/n5/mode/2up>.

BERNOLÁK, Anton: Slowár Slowenski Česko-Laťansko-Ňemecko-Uherski. Budapešť: Univer. Hungaricae 1825.

CRÂNJALĂ, Dumitru: Rumunské vlivy v Karpatech. Se zvláštním zřetelem k moravskému Valašsku. Praha: Sbor pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi 1938. 564 s.

ĐURČO, Peter a kolektiv: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA–COPERNICUS DATABASE. CD ROM. Paris: ELRA – 1998. Dostupné na http://www.juls.sav-ba.sk/durco_priezviska.html.

Historický slovník slovenského jazyka. 5. R – rab – Š – švrkotat'. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 2000. 692 s. ISBN 80-224-0628-7.

KÁLAL, Karel – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: vlastným nákladom 1923. 1 012 s. + 104 s.

Kartotéka terénnych názvov oddelenia dejín slovenčiny, etymológie a onomastiky Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

KRÁLIK, Lubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

KOTT, František Štěpán: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. V. Z – Č. Praha: František Šimáček 1887. 1 233 s. Dostupné na [http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=zarva&hledat=fulltext&heslo=checked&Zvyraznit=&Vyber=&Zobrazeni=&Strana=&stranaVys=1; https://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?sessionId=8A1D726D61FECECF32D68BACFC32E71A?id=8921&author=\[cit. 10. 1. 2022\]](http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=zarva&hledat=fulltext&heslo=checked&Zvyraznit=&Vyber=&Zobrazeni=&Strana=&stranaVys=1; https://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?sessionId=8A1D726D61FECECF32D68BACFC32E71A?id=8921&author=[cit. 10. 1. 2022]).

Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 985 s. ISBN 80-224-0750-X.

KRŠKO, Jaromír: Hydronymia povodia Hrona. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2008. 353 s. ISBN 978-80-8083-6040-5.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vydanie. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd 1968. 868 s.

MAJTÁN, Milan: Štruktúrne typy slovenských chotárnych názvov. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Zborník materiálov. Zostavil M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1973, s. 147 – 160.

MAJTÁN, Milan: Názvy typu Brište, Brisko v slovenskej toponymii. In: Slavica Slovaca, 1979, roč. 14, č. 3, s. 296 – 301.

MAJTÁN, Milan: Z lexiky slovenskej toponymie. 1. vyd. Bratislava: Veda 1996. 191 s. ISBN 80-224-0480-2.

MAJTÁN, Milan: Názvy obcí slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997). Bratislava: Veda 1998. 600 s. ISBN 80-224-0530-2.

MAŁECKI, Mieczysław – NITSCH, Kazimierz: Atlas językowy polskiego Podkarpacia. Część 1. Mapy. Część 2. Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1934. 112 s.

Slovenská verzia Dotazníka pre Celokarpatský dialektologický atlas. Zost. P. Ondrus a I. Ripka, tiež na podkladoch, ktoré pripravili J. Dudášová-Kriššáková a P. Žigo. Bratislava: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK 1978/79. 97 s. In: Archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

RAMŠÁKOVÁ, Anna: Poznáme významy slov beskyd a grapa? In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 1, s. 32 – 40. (2020 a)

RAMŠÁKOVÁ, Anna: Poznáme významy slov kýčera a sihla? In: Kultúra slova, 2020, roč. 54, č. 2, s. 102 – 110. (2020 b)

Slovník slovenského jazyka. IV. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1087 s. ISBN 978-80-224-1172-1.

Słownik języka polskiego. Tom V. R, S, Ś, T. Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Do druku przygotował J. Łoś. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności 1907. 462 s.

Słownik języka polskiego. Tom VII. Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. Warszawa: K. Król i W. Niedźwiedzki z zapomogi Kasy im. Mianowskiego 1919. 1 161 s.

SVOBODA, Jan a kol.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1973, roč. 14, č. 1, s. 1 – 280.

SVOBODA, Jan a kol.: Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1983. 413 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s. ISBN 80-224-0801-8.

Štandardizované terénne názvy. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Dostupné na <http://www.skgeodesy.sk/sk/ugkk/geodezia-kartografia/standardizacia-geografickeho-nazvoslovia/>.

UDLER, Rubín Jakovlevič: Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Vypusk 1. Lvov: Institut jazyka i literatury Akademii nauk Moldavskoj SSR 1989. 196 s.

VALENTOVÁ, Iveta: Lexika slovenských terénnych názvov (Koncepcia lexikografického spracovania). Bratislava: Vydavateľstvo SAP – Slovak Academic Press 2018. 220 s. ISBN 978-80-89607-69-3.

VALENTOVÁ, Iveta: Zo slovenskej onomastickej terminológie: antroponymum, osobné meno, individuálne antroponymum, skupinové antroponymum. In Kultúra slova, 2021, roč. 55, č. 5, s. 269 – 276.

VIDOESKI, Božidar: Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Vypusk 7. Belgrad – Novi Sad: Serbskaja akademija nauk i iskusstv 2003. 188 s.

Vypísaný Dotazník pre Celokarpatský dialektologický atlas z obce Staškov, okr. Čadca, 32. Bratislava: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK 1979, 92 s. In: Archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Eudovíta Štúra SAV, v. v. i.

Základná mapa ZBGIS. Dostupné na <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa?b-m=zbgis&z=8&c=19.530000,48.800000&pos=48.800000,19.530000,8>.

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300